

Σχέσεις καθηγητών-μαθητών: μία εμπειρική ψυχοπαιδαγωγική έρευνα*

*N. Παπαδόπουλος, Η. Αθανασιάδης***

Εισαγωγή

Προκειμένου να εμβαθύνουμε τις πληροφορίες μας σχετικά με το σχολικό κλίμα στην ελληνική δευτεροβάθμια εκπαίδευση¹ και ιδιαίτερα το βαθμό της αποδοχής ή της απόρριψης του σχολείου από τους μαθητές, πραγματοποιήσαμε σχετική έρευνα σε πανελλήνιο επίπεδο. Για το σκοπό αυτό επελέγη ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα μαθητών Γυμνασίου και Λυκείου που συμπλήρωσαν σχετικό ερωτηματολόγιο με ερωτήσεις τόσο κοινωνικού –δημογραφικού όσο και ψυχολογικού– παιδαγωγικού χαρακτήρα.

Η έρευνα αυτή με τη μορφή που τη σχεδιάσαμε, γίνεται για πρώτη φορά στον ελληνικό χώρο. Το κλίμα βέβαια στην τάξη, στο σχολείο, στην σχολική και εξωσχολική ζωή νοείται πάντα στα πλαίσια που καθορίζει η κείμενη νομοθεσία για την εκπαίδευση.

* Η έρευνα έγινε στα πλαίσια του έργου του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου και έπειτα από εισήγηση του θέματος από τον υπεύθυνο σύμβουλο Ν. Παπαδόπουλο και απόσπαση των αναφερόμενων παρακάτω συνεργατών του στο Π.Ι. για το σκοπό αυτό. Για το προκαταρκτικό στάδιο της έρευνας εργάστηκαν οι: Αθανασοπούλου Γ., Παπαγιωτοπούλου Β., Χρονοπούλου Μ., εκπαιδευτικοί και Τζέπογλου Στ., αρχικά ειδικός επιστήμονας και τώρα σύμβουλος Π.Ι. Στην επεξεργασία των στοιχείων συμμετείχε και η Γιοκρούση-Κολς Δήμητρα, κοινωνιολόγος, καθηγήτρια Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.

** Ν. Παπαδόπουλος: Επίκουρος καθηγητής Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο Κρήτης, Η. Αθανασιάδης: Διδάκτωρ Στατιστικής - Κοινωνιολογίας.

Στην έννοια μάλιστα του σχολικού κλίματος θα μπορούσαμε να περιλάβουμε τη διαπλοκή των ρόλων και των προσωπικών ιδιαιτεροτήτων καθηγητών και μαθητών, στην καθημερινή σχολική λειτουργία τους.

Ένας από τους λόγους που μας ώθησαν στην πραγματοποίηση αυτής της έρευνας ήταν η διαπίστωση ότι, καθ' όσο γνωρίζουμε, δεν υπάρχει καμία άλλη παρεμφερής έρευνα με την ίδια θεματική και τις ίδιες διαστάσεις στον ελληνικό χώρο.

Προβληματική και υποθέσεις της έρευνας

Όπως η αντίστοιχη έρευνά μας πάνω στο σχολικό κλίμα με βάση τις κρίσεις των καθηγητών, έτσι και η παρούσα έχει αφετηρία από την μία πλευρά τα σύγχρονα γενικότερα προβλήματα της παιδείας και της εκπαίδευσης, όπως αυτά περιγράφονται στη σχετική βιβλιογραφία (βλ. ενδεικτικά: Clarque 1968, Combe 1971, Lasoga 1987, Γέρου 1975, Κασσωτάκης 1981, Παπαδόπουλος 1983, Φλουρής 1982, Παπαδόπουλος 1980, 1981, 1983) και από την άλλη πλευρά τη σχολική ελληνική πραγματικότητα με τις ιδιαιτερότητες στο εκπαιδευτικό σύστημα και στην νοοτροπία του μέσου Έλληνα (π.χ. το θέμα της «πειθαρχίας», η βαθμοθηρία, ο ανταγωνισμός κ.λ.π.).

Σύμφωνα με τα παραπάνω το ερωτηματολόγιο του μαθητή περιλαμβάνει τα εξής επιμέρους θέματα:

– Πώς εκτιμούν οι μαθητές τις υποχρεώσεις τους στα πλαίσια του σχολικού περιβάλλοντος σε σχέση με το σχολικό πρόγραμμα.

– Πώς αντιλαμβάνονται την έννοια της πειθαρχίας, τόσο ως προς τη δική τους στάση μέσα στο σχολείο, όσο κι ως προς τη στάση των καθηγητών.

– Πώς αξιολογεί ο ίδιος ο μαθητής της επίδοσή του και πώς κρίνει τη στάση του καθηγητή στο θέμα αυτό.

– Πώς αντιλαμβάνεται και εκτιμά ο ίδιος ο μαθητής τον ανταγωνισμό με τους συμμαθητές του και την καλλιέργεια ανισοτήτων μέσα στην τάξη από την πλευρά του καθηγητή.

– Πόσο και με ποιό τρόπο συμμετέχει ο μαθητής (ως άτομο και ως ομάδα), τόσο στη διδακτική πράξη, όσο και στις κοινωνικές εκδηλώσεις του σχολείου.

– Ποιές είναι οι διαθέσεις και τα συναισθήματα του μαθητή σ' ό,τι αφορά τη ζωή του στη σχολική κοινότητα.

– Πώς εκτιμά ο μαθητής τον εκπαιδευτικό και τον ευρύτερο

κοινωνικό ρόλο του καθηγητή.

– Ποιά είναι η άποψη του μαθητή για τον ευρύτερο κοινωνικο-πολιτικό προορισμό του σχολείου και τις μεθόδους που εφαρμόζει για την επίτευξη στόχων τέτοιου περιεχομένου.

– Πώς συμμετέχει, κατά την εκτίμηση του μαθητή, ο γονιός στα σχολικά πράγματα και πώς παρεμβαίνει στις σχέσεις του παιδιού του με το σχολείο.

– Το ερωτηματολόγιο ολοκληρώνεται με:

α) στοιχεία σχετικά με την επίδοση και τη συχνότητα φοίτησης του μαθητή στο σχολείο και

β) στοιχεία δημογραφικά (φύλο - ηλικία - οικογενειακή κατάσταση - επαγγελματική κατάσταση των γονιών - μορφωτικό επίπεδο των γονιών).

Κάθε ερωτηματολόγιο από άποψη τεχνική περιλαμβάνει τρεις επιμέρους κατηγορίες δυνατοτήτων απαντήσεων (ανοιχτές απαντήσεις του τύπου: «ναι - όχι - δεν έχω γνώμη» και τέλος απαντήσεις του τύπου: «πάντα, συχνά, σπάνια, ποτέ...»)². Η παραπάνω προβληματική οδήγησε στις εξής βασικές υποθέσεις-ερωτήματα:

1. Κατά πόσον τα κοινωνικά-δημογραφικά χαρακτηριστικά των μαθητών επηρεάζουν τις θέσεις τους.

2. Κατά πόσο και σε ποιά συνιστώσα της σχολικής ζωής αποκρυσταλλώνονται από τους μαθητές η αποδοχή ή η απόρριψη του σχολείου.

3. Ποιά είναι η σχέση της αποδοχής ή της απόρριψης με την ηλικία του μαθητή και με το είδος σχολείου που φοιτά, την επίδοση και τον τόπο φοίτησης.

4. Κατά πόσο διαφοροποιείται ο τρόπος απάντησης των επιμέρους ερωτημάτων στους ερωτώμενους μαθητές.

Μεθοδολογία

Το δείγμα της έρευνάς μας ήταν αντιπροσωπευτικό και περιέλαβε τελικά 4.583 μαθητές Β΄ τάξης δημοσίων ημερησίων Γυμνασίων και Λυκείων –όλων των τύπων– από όλους τους νομούς της χώρας. Η επιλογή της Β΄ τάξης στηρίχτηκε στην άποψη ότι οι μαθητές αυτής της τάξης είναι ο βασικός πυρήνας του σχολείου: οι μαθητές της Α΄ τάξης δεν έχουν σχηματίσει ακόμα σαφή γνώμη για το σχολείο, ενώ οι μαθητές της Γ΄ τάξης έχουν αρχίσει να αποστασιοποιούνται από αυτό. Το ερωτηματολόγιο πριν την οριστική του διατύπωση, δοκιμάστηκε με μία pilot study σε μαθη-

τές και καθηγητές του λεκανοπεδίου Αττικής.

Για τη συναγωγή συμπερασμάτων κατά τη στατιστική επεξεργασία βασιστήκαμε κυρίως στη διασταύρωση χαρακτηριστικών μη αρκούμενοι την απλή παράθεση ποσοστών. Η επιλογή μας αυτή δικαιολογείται και από το εξής παράδειγμα: σε δύο ερωτήσεις είχαμε τα εξής αποτελέσματα:

α. Συναισθήματα, όταν υπάρχει προετοιμασία		
	Αριθμός μαθητών	%
Αδιαφορία	351	7,7
Αγωνία	583	12,7
Άγχος	570	12,4
Κάτι άλλο	141	3,1
Υπόλοιποι τρόποι απάντησης	2.938	64,1
β. Συναισθήματα, όταν δεν υπάρχει προετοιμασία		
	Αριθμός μαθητών	%
Αδιαφορία	238	5,2
Αγωνία	1.214	26,5
Άγχος	1.584	34,6
Κάτι άλλο	128	2,8
Υπόλοιποι τρόποι απάντησης	1.419	30,9

Η σύγκριση των δύο πινάκων είναι πολύ ενδιαφέρουσα. Περισσότερο όμως ενδιαφέρον έχει να λάβουμε υπόψη τον αριθμό των μαθητών που έχουν την ίδια αντίδραση είτε είναι προετοιμασμένοι, είτε απροετοίμαστοι³.

Έτσι:

Ψυχολογική αντίδραση	Αριθμός μαθητών και στις δύο περιπτώσεις
Αδιαφορία	74
Αγωνία	150
Άγχος	219
Κάτι άλλο	26

Πίνακες που περιέχουν διασταυρωμένα στοιχεία μπορούν να αναλυθούν με την κλασσική μέθοδο συσχέτισης ποιοτικών μεταβλητών Χι τετράγωνο (χ^2). Θα χρειάζονταν όμως μερικές εκατοντάδες τέτοιοι πίνακες και ισάριθμες αναλύσεις, αν θα θέλαμε να συσχετίσουμε όλες τις μεταβλητές ανά δύο.

Έτσι για τη στατιστική επεξεργασία των δεδομένων μας επιλέξαμε δύο μεθόδους της πολυδιάστατης παραγοντικής ανάλυσης δεδομένων: την πολλαπλή ανάλυση αντιστοιχιών για να δια-

πιστώσουμε ποια κριτήρια ταξινομούν τα άτομα που συγκροτούν το δείγμα και την ιεραρχική ταξινόμηση προκειμένου να εξαγάγουμε μία τυπολογία του δείγματος, βασισμένη στα αντίστοιχα κριτήρια ταξινόμησης. Τα παραπάνω εξαγόμενα, κριτήρια ταξινόμησης και τυπολογία, εξαρτώνται μόνο από τον τρόπο που τα χαρακτηριστικά-απαντήσεις των ερωτηματολογίων σχετίζονται μεταξύ τους στο εσωτερικό κάθε δείγματος. Και εφόσον πρόκειται για συσχετίσεις, η συχνότητα εμφάνισης κάποιου χαρακτηριστικού δεν παίζει αποφασιστικό ρόλο. Ένα χαρακτηριστικό δηλαδή που δεν εμφανίζεται συχνά, μπορεί να συσχετίζεται στενότερα με άλλα χαρακτηριστικά και να αποδεικνύεται έτσι ως σημαντικότερο από άλλα.

Δεδομένα και πορίσματα της έρευνας

α. Τα δεδομένα της έρευνας

Η επιλογή του δείγματος έγινε με βάση την αλφαβητική σειρά των μαθητών στο τμήμα τους⁴ στη Β' τάξη Γυμνασίου ή στην Β' τάξη Λυκείου, σε δημόσια ημερήσια σχολεία όλης της χώρας.

Η κατανομή των μαθητών του δείγματος ως προς το είδος του σχολείου που φοιτούν ήταν η εξής:

Φοίτηση σε Γυμνάσιο	2.640	57,60%
Φοίτηση σε Γενικό Λύκειο	1.644	35,87%
Φοίτηση σε Τεχνικό Επαγγελματικό Λύκειο	244	4,89%
Φοίτηση σε Πολυκλαδικό Λύκειο	13	0,28%

Η κατανομή ως προς το φύλο ήταν:

Αγόρια	2.036	44,42%
Κορίτσια	2.460	53,68%
Δεν απάντησαν	87	1,90%
	4.583	100,00%

Κατά τη διασταύρωση του φύλου και της φοίτησης των μαθητών του δείγματος σε Γυμνάσιο ή Γενικό Λύκειο προέκυψε ο παρακάτω πίνακας σε ποσοστά:

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο
Γυμνάσιο	50,3	49,7	100,0
Γενικό Λύκειο	38,9	61,1	100,0

Η κατανομή των μαθητών κατά το μέγεθος του οικισμού όπου βρισκόταν το σχολείο τους ήταν η εξής:

Πληθυσμός τόπου φοίτησης		Αριθμός μαθητών		%
1. Μέχρι 1.000	κατ.	238	5,19	} 40,06%
2. 1.001-5.000	κατ.	1.598	34,87	
3. 5.001-10.000	κατ.	698	15,23	} 23,63%
4. 10.001-30.000	κατ.	707	15,43	
5. 30.001-50.000	κατ.	376	8,20	
6. 50.001-100.000	κατ.	328	7,16	
7. 100.001-200.000	κατ.	191	4,17	
8. Άνω των 200.000	κατ.	447	9,75	
Σύνολο		4.583	100,00	

Δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία από την ΕΣΥΕ για αντίστοιχη κατανομή μαθητών. Θα αναφέρουμε μόνο την κατανομή πληθυσμού σύμφωνα με την απογραφή του 1981.

Πληθυσμός Ελλάδας σε οικισμούς		Αριθμός μαθητών		%
1. Μέχρι 1.000	κατ.	2.360.756	24,2	} 39,9%
2. 1.001-5.000	κατ.	1.529.972	15,7	
3. 5.001-10.000	κατ.	373.692	3,8	} 23,4
4. 10.001-50.000	κατ.	2.276.740	23,4	
5. 50.001-100.000	κατ.	1.107.330	11,4	
6. 100.001-200.000	κατ.	799.777	8,2	
7. Άνω των 200.000	κατ.	1.292.150	13,3	
Σύνολο		9.740.417	100,00	

Βέβαια οι μαθητές δεν φοιτούν πάντα στον τόπο γέννησής τους, αλλά οι δύο πίνακες παρέχουν κάποιο μέτρο σύγκρισης.

Σχετικά με την οικογενειακή κατάσταση είχαμε τα εξής στοιχεία:

	Αριθμός μαθητών	%		
– Ζω με τους δύο γονείς	4.224	92,17		
– Ζω με τη μητέρα γιατί οι γονείς είναι χωρισμένοι	104	2,27		
– Ζω με τη μητέρα γιατί ο πατέρας δεν ζει	79	1,72		
– Ζω με τον παππού και τη γιαγιά γιατί οι γονείς μου βρίσκονται στο εξωτερικό	24	0,52		
– Μη επαρκής πληροφόρηση για το οικογενειακό περιβάλλον	20	0,44		
– Καμία απάντηση	31	0,68		
– Άλλοι τρόποι απάντησης	101	2,20		
Σύνολο	4.583	100,00		
Επαγγελματική κατάσταση του πατέρα:				
	Αριθμός μαθητών	%		
– Εργάζεται κανονικά	2.010	87,50		
– Εργάζεται πότε-πότε	161	3,51		
– Είναι άνεργος	24	0,52		
– Είναι συνταξιούχος	281	6,13		
– Δεν ζει	91	1,99		
– Δεν απάντησαν	16	0,35		
Σύνολο	4.583	100,00		
Γραμματικές γνώσεις των γονέων:				
	ΠΑΤΕΡΑ		ΜΗΤΕΡΑΣ	
	Αριθμός μαθητών	%	Αριθμός μαθητών	%
– Απολυτήριο Δημοτικού	2.519	54,96	2.708	59,09
– Απολυτήριο Γυμνασίου/Λυκείου	1.298	28,32	1.411	30,79
– Πτυχίο Ανώτερης Σχολής	368	8,03	232	5,06
– Πτυχίο Ανώτατης Σχολής	373	8,14	204	4,45
– Δεν απάντησαν	25	0,55	28	0,61
Σύνολο	4.583	100,00	4.583	100,00

Τέλος την επίδοση των μαθητών κατά φύλο και είδος σχολείου (στοιχεία για Γυμνάσια, Γενικά Λύκεια και Τ.Ε.Λ.) δίνουν οι παρακάτω πίνακες σε ποσοστά:

ΕΠΙΔΟΣΗ

ΦΥΛΟ	Μέτρια	Καλή	Πολύ καλή	Άριστη	Σύνολο
Αγόρι	17,1	32,3	39,1	11,5	100,0
Κορίτσι	9,4	28,1	46,7	15,8	100,0

Η γενικότερα γνωστή διαφοροποίηση των φύλων στην επίδοση υπέρ των κοριτσιών επιβεβαιώνεται και με τα στοιχεία της έρευνάς μας.

Επίσης η επίδοση κατά είδος σχολείου καταμερίζεται ως εξής:

ΕΠΙΔΟΣΗ

ΕΙΔΟΣ ΣΧΟΛΕΙΟΥ	Μέτρια	Καλή	Πολύ καλή	Άριστη	Σύνολο
Γυμνάσιο	16,1	27,8	41,9	14,2	100,0
Γενικό Λύκειο	7,7	31,4	46,3	14,6	100,0
Τ.Ε.Λ.	13,1	44,9	38,0	4,0	100,0

β. Αποτελέσματα

i Η πολλαπλή ανάλυση αντιστοιχιών

Η πολλαπλή ανάλυση αντιστοιχιών οδήγησε σε πέντε κυρίους παραγοντικούς άξονες που αντιστοιχούν στα κριτήρια ταξινόμησης των μαθητών του δείγματος.

– Ο 1ος άξονας εκφράζει την αποδοχή ή την απόρριψη του σχολείου.

– Ο 2ος άξονας εκφράζει την αντίθεση μεταξύ «κακών μαθητών» Γυμνασίου και «καλών μαθητών» Λυκείου.

– Ο 3ος άξονας συγκροτείται κατά 55,3% από την επιλογή άλλου τρόπου απάντησης («κάτι άλλο») από τους υποδεικνυόμενους στο ερωτηματολόγιο και κατά 18,6% από την προτίμηση του «δεν έχω γνώμη» στις ερωτήσεις που αφορούν τους καθηγητές.

– Ο 4ος άξονας χωρίζει τους μαθητές που προτιμούν να μην εκφράσουν γνώμη σε ερωτήσεις ψυχολογικού περιεχομένου, από εκείνους που προτιμούν να απαντούν με έμφαση (κυριαρχία του «πάντα» και του «ποτέ»).

– Ο 5ος, τέλος, άξονας λειτουργεί αντίστροφα προς το 2ο, με την αντιπαράθεση των «καλών μαθητών» του Γυμνασίου με τους «κακούς μαθητές» του Λυκείου.

ii Η ιεραρχική ταξινόμηση

Η ιεραρχική ταξινόμηση έδωσε την ακόλουθη τυπολογία μαθητών:

Η ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ

759 16,56%	- Μαθητές <i>Γενικού και Τεχνικού Λυκείου</i> . «Καλή» επίδοση στην προηγούμενη τάξη. 25-50 απουσίες. Δευτερότοκα παιδιά. Πατέρας απόφοιτος ΤΕΙ. - Εσχθρότητα προς το σχολείο και τους καθηγητές. Ο ιδανικός καθηγητής δεν είναι απαιτητικός. Η παρουσία σχολικού ψυχολόγου μη αναγκαία.	** 1
161 3,51%	- Μαθητές <i>Γυμνασίου</i> . «Μέτρια» επίδοση στην προηγούμενη τάξη. Υπερτόκα παιδιά. - Αντιπάθεια για το σχολείο και τους καθηγητές. Ο ιδανικός καθηγητής βάζει καλούς βαθμούς, δεν είναι απαιτητικός, δεν μαλώνει. - Μη τοποθέτηση ή αρνητική τοποθέτηση στο θέμα του σχολικού ψυχολόγου. Καλύτερος φίλος: Από τη γειτονιά.	2
470 10,26%	- Μαθητές <i>Γυμνασίου</i> . «Καλή» επίδοση στην προηγούμενη τάξη. Οικισμός κάτω των 1.000 κατ. Μητέρα απόφοιτος Δημοτικού. - Μη έκφραση γνώμης για ζητήματα που σχετίζονται με την επίδοση. Ο ιδανικός καθηγητής είναι δίκαιος.	3
640 13,96%	- Μαθητές <i>Γυμνασίου</i> . «Μέτρια» ή «καλή» επίδοση στην προηγούμενη τάξη. 5-10 απουσίες. Οικισμός μέχρι 5.000 κατ. Γονείς απόφοιτοι Δημοτικού. - Εξιδανικευτική εικόνα σχολείου και καθηγητών. Επιπλέον άγχος και αγωνία. Ο ιδανικός καθηγητής βάζει καλούς βαθμούς. Η παρουσία σχολικού ψυχολόγου μη αναγκαία. Καλύτερος φίλος: συγγενής ή από τη γειτονιά.	4
425 9,27%	- Μαθήτριες <i>Γυμνασίου</i> . «Πολύ καλή» επίδοση στην προηγούμενη τάξη. 5-10 απουσίες. Οικισμός μέχρι 5.000 κατ. - Θετική εικόνα σχολείου και καθηγητών. Ο ιδανικός καθηγητής δείχνει κατανόηση και είναι δίκαιος. Ευνοϊκές στην παρουσία σχολικού ψυχολόγου.	5
349 7,62%	- Μαθητές και μαθήτριες <i>Γενικού ή Πολυτεχνικού Λυκείου</i> . «Άριστα» ή «πολύ καλά» στην προηγούμενη τάξη. Πάνω από 50 απουσίες. Ανατολική Αττική. Γονείς απόφοιτοι ΑΕΙ ή ΤΕΙ. - Κυριαρχεί η απάντηση «κάτι άλλο» όταν πρόκειται να δοθεί η εικόνα του καθηγητή ή των συναισθημάτων του μαθητή. Άνεση και αυτοπεποίθηση. Και στον σχολικό ψυχολόγο.	6
376 8,20%	- Μαθητές και μαθήτριες <i>Γενικού Λυκείου</i> . «Πολύ καλή» επίδοση στην προηγούμενη τάξη. 26-50 απουσίες. Μεγάλα αστικά κέντρα. Πατέρας μεγάλης ηλικίας. - Θετική όσο και επιφυλακτική αντιμετώπιση του σχολείου. Ο ιδανικός καθηγητής «κάνει καλό μάθημα». Η παρουσία σχολικού ψυχολόγου μη αναγκαία. Καλύτερος φίλος: συμμαθητής ή συμμαθήτρια.	7
696 15,19%	- Μαθητές και μαθήτριες: «Πολύ καλή» επίδοση στην προηγούμενη τάξη και 5-10 απουσίες. Ζουν με τους γονείς. Πρωτότοκα παιδιά. - Αποδοχή του σχολείου. Μη έκφραση γνώμης για διάφορα ζητήματα. Ο ιδανικός καθηγητής είναι δίκαιος. Καλύτερος φίλος: συμμαθητής ή συμμαθήτρια.	8
707 15,43%	- Μαθήτριες <i>Γενικού Λυκείου</i> . «Άριστη» επίδοση στην προηγούμενη τάξη. - Κύριο μέλημα η καλή επίδοση. Ο ιδανικός καθηγητής έχει κατάρτιση και κάνει καλό μάθημα. Ευνοϊκές στην παρουσία σχολικού ψυχολόγου.	9

- .. Αριθμός και ποσοστό μαθητών που συγκροτούν την κλάση.
- ** α/α της κλάσης.

iii Σχολιασμός του διαγράμματος της τυπολογίας

Η ιεραρχική ταξινόμηση έγκειται στην συγκρότηση ομάδων χαρακτηριστικών (κλάσεων) που οδηγεί σε μια τυπολογία των 4.583 μαθητών του δείγματος. Κάθε τυπολογία βασίζεται στα κριτήρια ταξινόμησης που προκύπτουν από την ανάλυση αντιστοιχιών.

Η διάταξη (διάγραμμα) των ομάδων και το πλήθος των ατόμων που τις αποτελούν προκύπτουν ως στατιστικό εξαγόμενο. Υπάρχει πάντα μια μείζων και άλλες ελάσσονες διχοτομίες. Η περιγραφή των ομάδων βασίζεται στη συνεκτικότητα των χαρακτηριστικών που τις διέπουν.

Σύμφωνα με το δένδρογραμμα των κλάσεων:

α) Η μείζων διχοτομία συμπίπτει με το πρώτο κριτήριο ταξινόμησης, την αποδοχή ή την απόρριψη του σχολείου από τους μαθητές.

β) Η επόμενη σε σημαντικότητα διχοτομία προέρχεται από τους μαθητές που έχουν αρμονική σχέση με το σχολείο. Η 3η, 4η και 5η κλάση, κλάσεις μαθητών Γυμνασίου, διαφοροποιούνται από τις κλάσεις 6η έως 9η που συγκροτούνται κατά βάση από μαθητές Λυκείου.

γ) Από τους μαθητές Γυμνασίου των κλάσεων 3ης έως 5ης, η 3η κλάση αποτελείται από αγόρια που δεν εκφέρουν γνώμη στις ερωτήσεις που σχετίζονται με την επίδοση.

δ) Από τους μαθητές Λυκείου των κλάσεων 6ης έως 9ης, η 6η κλάση αποτελείται από νέους και νέες που με τον τρόπο που απαντούν δείχνουν άνεση και αυτοπεποίθηση και στην περιγραφή της εικόνας του ιδανικού καθηγητή ή στο ερώτημα «τι αισθάνονται για το σχολείο», φαίνεται να μην ικανοποιούνται από τους υποδεικνυόμενους τρόπους απάντησης.

γ. Τα κυριότερα πορίσματα

Η αποδελτίωση των στατιστικών εξαγομένων μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι τα δημογραφικά-κοινωνικά χαρακτηριστικά συνδυάζονται με τα παιδαγωγικά-ψυχολογικά χαρακτηριστικά με πολλούς τρόπους. Συμπληρωματικά σε σχέση με όσα αναφέραμε στην απαρίθμηση των κριτηρίων ταξινόμησης και το σχολιασμό των κλάσεων, μπορούμε να επισημάνουμε ακόμη τα εξής:

1. Παρότι πίσω από τις απαντήσεις στα παιδαγωγικά-ψυχολογικά ερωτήματα υπάρχει συχνά το ζήτημα της βαθμολογίας, η επίδοση δεν προσδιορίζει μονοσήμαντα τη στάση των μαθητών. Έτσι:

α) Καλή επίδοση στο Γυμνάσιο συνοδεύεται από αβίαστη αποδοχή του σχολείου.

β) Χαμηλή επίδοση στο Γυμνάσιο φαίνεται να συμβαδίζει με αρνητική στάση προς το σχολείο, με μη έκφραση γνώμης ή και με τάση εξωραϊσμού του σχολικού κλίματος.

γ) Καλή επίδοση στο Λύκειο μπορεί να χαρακτηρίζει μαθητές

που: i) αποδέχονται το σχολείο (αβίαστα ή επιφυλακτικά), ii) δεν εκφράζουν γνώμη για ορισμένα ζητήματα, iii) αντιμετωπίζουν το σχολείο με άνεση και αυτοπεποίθηση.

δ) Κακή ή μέτρια επίδοση στο Λύκειο συχνά συμβαδίζει με απόρριψη του σχολείου.

2. Μαθητές μεγάλων αστικών περιοχών, όπως της Ανατολικής Αττικής, παρουσιάζονται να ανήκουν σε μία τουλάχιστον από τις παρακάτω περιπτώσεις:

α) είναι εχθρικοί προς το σχολείο,

β) εκφράζουν αυτοπεποίθηση και υπεροχή (κυρίως όταν έχουν μεγάλους βαθμούς),

γ) είναι επιφυλακτικοί, χωρίς να είναι εχθρικοί προς το σχολείο.

Όλα αυτά δείχνουν ότι η κατηγορία αυτών των μαθητών δεν αποδέχεται ανεπιφύλακτα το σχολείο και ότι είναι αναγκαία μία παραπέρα διερεύνηση της στάσης τους προς τα σχολικά πράγματα.

3. Η ιδανική εικόνα του καθηγητή είναι διαφορετική για διάφορες περιπτώσεις μαθητών. Και συγκεκριμένα περιμένουν από τον καθηγητή:

α) να κάνει καλό μάθημα, μαθητές Λυκείου που διακρίνονται για τον ήπιο τρόπο των απαντήσεών τους, αποφεύγοντας φραστικές ακρότητες, ενώ έχουν πολύ καλή ή άριστη επίδοση,

β) να είναι δίκαιος στην κρίση του, όσοι μαθητές προτιμούν να μην εκφέρουν γνώμη για μια σειρά ζητήματα,

γ) να μην έχει απαιτήσεις, οι μαθητές που βλέπουν αρνητικά το σχολείο, ανεξάρτητα από τη βαθμολογία τους,

δ) να μη μαλώνει, οι μαθητές που είτε τοποθετούνται αρνητικά είτε εξωραίζουν την εικόνα του σχολείου,

ε) να δείχνει κατανόηση, οι μαθητές που νιώθουν άνετα στο σχολείο,

στ) να βάζει καλούς βαθμούς, οι μαθητές του Γυμνασίου που είτε έχουν αρνητική τοποθέτηση, είτε εξωραίζουν το σχολείο.

4. Η μη έκφραση γνώμης (απάντηση: «δεν έχω γνώμη») είναι χαρακτηριστικό μαθητών μικρών οικισμών, σε δύο κλάσεις που διαφοροποιούνται μεταξύ τους ως προς τη βαθμολογία.

5. Στο Λύκειο γίνονται γενικά περισσότερες απουσίες απ' ότι στο Γυμνάσιο. Για τους μεγαλύτερους όμως μαθητές ο αριθμός των απουσιών δεν επηρεάζει απαραίτητα την επίδοση. Έτσι, μαθητές Γενικών ή Πολυκλαδικών Λυκείων της Ανατολικής Αττικής με «άριστη» ή «πολύ καλή» επίδοση, συμβαίνει να έχουν περισσότερες από 50 απουσίες.

6. Οι μαθητές που βλέπουν αρνητικά το σχολείο είναι συνήθως αγόρια δευτερότοκα, στάση που επιτείνεται όταν είναι υστερότοκα. Παιδιά που είναι πρωτότοκα, έχουν συχνά λίγες απουσίες και επίδοση «πολύ καλή».

7. Όσοι μαθητές δεν βλέπουν το σχολείο θετικά, δεν επιθυμούν να γίνουν καθηγητές, τηρούν δηλαδή μια συνέπεια στην αρνητική τους στάση. Στην περίπτωση που το αντιμετωπίζουν εντελώς εχθρικά πιστεύουν ότι οι καθηγητές αμείβονται ικανοποιητικά, προφανώς από διάθεση υποτίμησης.

8. Θετικοί προς την παρουσία ενός ψυχολόγου στο σχολείο είναι όσοι μαθητές αποδέχονται (αβίαστα) το σχολείο, εκφράζουν ένα αίσθημα υπεροχής, ή είναι άριστοι. Αντίθετα αρνητικά τοποθετημένοι είναι μαθητές που είναι ή εχθρικοί προς το σχολείο, το εξωραίζουν, ή το αποδέχονται με συγκρατημένο τρόπο.

9. Ως φίλος δηλώνεται βασικά από τους μαθητές των μεγάλων αστικών κέντρων ένας συμμαθητής τους, ενώ από τους μαθητές μικρών οικισμών ένα γειτονόπουλο ή κάποιο συγγενικό πρόσωπο. Η πρώτη δήλωση είναι ενδεικτική του γεγονότος ότι στις μεγάλες πόλεις τα παιδιά δε σχετίζονται ιδιαίτερα με τα παιδιά της γειτονιάς ή με συγγενείς.

Παιδαγωγική αξιοποίηση των πορισμάτων - επισημάνσεις

Για την παιδαγωγική και γενικά εκπαιδευτική πράξη η έρευνα αυτή έχει ορισμένα ιδιαίτερα αξιοπρόσεκτα στοιχεία. Είναι αξιοσημείωτο ότι ένα τμήμα των μαθητών έχει αρνητική στάση γενικά απέναντι στο σχολείο. Εδώ χρειάζεται ασφαλώς ειδική προσπάθεια αντιμετώπισης και θεραπείας του προβλήματος και έχουν την θέση τους οι γενικές αρχές της σύγχρονης αγωγής και της παιδαγωγικής ψυχολογίας σε ό,τι αφορά τις διανθρώπινες σχέσεις στο σχολείο, αλλά και το όλο σύστημα εκπαίδευσης (π.χ. αντικείμενο μάθησης, τρόπος διδασκαλίας και επικοινωνίας εκπαιδευτικού-μαθητή)⁵.

Άλλη επίσης αξιοπρόσεκτη διαπίστωση είναι η *δυσφορία* των μαθητών στο χώρο του σχολείου. Η δυσφορία αυτή δεν είναι χωρίς βαθύτερες επιπτώσεις όχι μόνο στην επίδοση, αλλά και στην εν γένει σχολική ζωή. Έτσι επισημάνσεις για την ακαταλληλότητα των χώρων, για τις ελλείψεις και τα σφάλματα της αγωγής κ.λ.π. παίρνουν με τις παραπάνω διαπιστώσεις τη δικαίωσή τους και επαληθεύουν, για μια ακόμη φορά, την αναγκαιότητα αλλα-

γής του σχολικού κλίματος και ακόμη τη σημασία της προληπτικής αγωγής⁶. Και εδώ χρειάζεται να αναζητηθούν τα αίτια του φαινομένου και να καταβληθεί επίσης ειδική προσπάθεια μείωσης και εξάλειψής τους.

Τόσο η γενική αρνητική στάση, όσο και η δυσφορία στο σχολείο θα μπορούσαν να μειωθούν, αν π.χ. μειωνόταν ο εμφαντικός και αυστηρός χαρακτήρας που συνοδεύει συχνά την απορριπτική ή χαμηλή βαθμολογία και στη θέση τους ερχόταν η γνήσια παιδαγωγική αντιμετώπιση και αυτής της βαθμολογίας, ως ένδειξης και αφορμής για διόρθωση μαζί με την επισήμανση για τις ποικίλες δυνατότητες θετικής εξέλιξης κάθε ατόμου⁷.

Η έρευνά μας πάντως, στο επιμέρους αυτό θέμα, μπορεί να μας δώσει συγκεκριμένες και ίσως αποκαλυπτικές αναφορές για τα αίτια της δυσφορίας. Εδώ επισημαίνουμε απλώς το πρόβλημα και σημειώνουμε ότι έχουμε υπόψη μας να προχωρήσουμε σε μία αναλυτικότερη θεώρηση και συσχέτιση αντίστοιχων μεταβλητών.

Σημειώσεις

1. Βλ. έρευνά μας «Το σχολικό κλίμα: Θέσεις και κρίσεις των καθηγητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης», *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, τεύχος 10, Απρίλιος 1993.

2. Όπως και στην έρευνα με τους καθηγητές για την σύνταξη του ερωτηματολογίου λήφθηκε υπόψη το αντίστοιχο ερωτηματολόγιο του Δρ. Tappet του Πανεπιστημίου του Innsbruck, με το ίδιο θέμα, που ο Ν. Παπαδόπουλος συνάντησε στο συνέδριο ψυχολογίας στο Mainz το 1988, λίγους μήνες μετά την εισήγηση του θέματος για έρευνα στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Σημειώνουμε εδώ ότι και το γεγονός της παράλληλης σύμπτωσης της έρευνας αυτού του θέματος και από ερευνητή άλλης χώρας δείχνει και την ευρύτερη επικαιρότητά του.

3. Τα στοιχεία αυτά προκύπτουν από ειδική επεξεργασία των δεδομένων.

4. Για σχολεία με περισσότερα από ένα τμήματα είχε καθοριστεί να λαμβάνεται για την έρευνα το 2ο τμήμα, ώστε ν' αποφευχθούν προσωπικές επιλογές τμήματος.

5. Χαρακτηριστική είναι η παρόμοια, για τη χώρα του, επισήμανση του Th. Bartmann, ότι: «Η εμφάνιση των σχολικών δυσχερειών, και μάλιστα στην περιοχή της μάθησης, θα πρέπει να θεωρηθεί σε συνάρτηση με το είδος της επικοινωνίας δασκάλου-μαθητή» (Στο έργο του: *Psychologie für Erzieher IV - Psychologie der Lern- und Erziehungsschwierigkeiten*, 1971, σ. 32).

6. Πθ. Παπαδόπουλου Ν., «Το φαινόμενο της αυτοχειρίας μαθητών: Αίτια και προληπτικά μέτρα», 1976, αναδημοσίευση στου ίδιου 1991, (3η έκδοση), σ. 187 και κυρίως σ. 194 όπου και ο λόγος για την «προληπτική και

τη θεραπευτική συμβουλευτική». Επίσης: Νιτσόπουλου Μ., «Αυτοκτονία και έφηβος», στο *Λόγος και πράξη*, 36, 1988, σ. 118 κ.ε.

7. Έτσι η τάση να χαρακτηρίζεται ο δάσκαλος, γενικά, ως «θεραπευτής» δε φαίνεται να είναι τυχαία και βρίσκει και στη χώρα μας την εμπειρική θεβαίωσή της (Πθ. ενδεικτικά στου Steinbacher F., *Psychologie für den Unterricht*, 1983, σ. 21, «Der Lehrer als Therapeut», κεφάλαιο, με το οποίο και κλείνει την ανάπτυξη του θέματος «Η σχέση δασκάλου-μαθητή»).

Επιλεκτική βιβλιογραφία

α. Ξένη βιβλιογραφία

- Anderson H.H., Brewer J.E., «Studies of teacher's classroom personalities: Effects of teacher's dominative and integrate contacts on children's classroom behavior», *Applied Psychology, Mon.*, 1946.
- Bartmann Th., *Psychologie für Erzieher IV –Psychologie der Lern- und Erziehungsschwierigkeiten*, Bochum, Kamp, 1971.
- Benzecri J.P., *L'Analyse des Correspondances*, Dunod, Paris, 1979.
- Brunner R., *Lehrerrollen*, Paderborn, 1978.
- Clarke J., «The Image of the Teacher», *British Journal of Educational Research*, 1968.
- Combe A., *Kritik der Lehrerrolle Voraussetzungen und soziale Folgen des Lehrerbewusstseins*, München, 1971.
- Doring K.W., *Lehrer: Forschung-Theorie-Praxis*, Weinheim, 1980.
- Jackson P., Lahaderne H., «Inequalities of teacher-pupil contact», *Psychology in the Schools*, 1967, σ. 204-208.
- Kern H.J., *Lehrer-und Schülerverhalten*, Stuttgart, Kohlhamer, 1976.
- Lasogga F., *Problemfragebogen für Schule und Unterricht (PSU)*, Diagnostica, 1987, 33 Heft 2, σ. 123-132.
- Lewin K., *Psychologie dynamique*, Paris, PUF, 1959.
- Molnar A., Lindquist B., «Verhaltensprobleme in der Schule - Lösungsstrategien für die Praxis: Ein ökosystemischer Ansatz», Dortmund, *Modernes lernen*, 1990.
- Reichwein R., «Autorität und autoritäres Verhalten bei Lehrern», *Neue Sammlung*, 1967.
- Schefer G., *Das Gesellschaftsbild des Gymnasiallehrers*, Giessen, 1969.
- Schneider F., *Psychologie des Lehrerberufes*, Köln, 1923.
- Schuls W., Teschner W.P., Voigt J., «Verhalten im Unterricht», στο: Ingenkamp K. (Hrg): *Beobachtung und Analyse von Unterricht*, Weinheim, 1973.
- Steinbacher F., *Psychologie für den Unterricht*, München, List, 1989.
- Tausch A., «Empirische Untersuchungen über das Verhalten von Lehrern gegenüber Kindern in erziehungsschwierigen Situationen», *Ztsch. F. exp. u. angew. Psychol.*, 1958.
- Tausch R.u.A.M., *Erziehungspsychologie*, Göttingen, 1977 und 1979.
- Watzlawick P., et al., *Pragmatics et Human Communication*, Norton and Company, New York, 1967.
- Zeiber H., *Gymnasiallehrer und Reformen*, Stuttgart, 1973.

6. Ελληνική βιβλιογραφία

- Αρουτζίδου Μ., «Η σημασία του συναισθηματικού κλίματος για την εξέλιξη του παιδιού», *Πολιτισμός*, τ. 23-24, Ιαν.-Μάρτ. 1987.
- Βάμβουκας Μ., *Φόβος και αγωνία στην εφηβεία*, Αθήνα, 1978.
- Γέρου Θ., *Προβληματική στην Εκπαίδευση*, Τολίδη, Αθήνα, 1975.
- Δημαράς Α., *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, Α', Αθήνα, 1973.
- Καλαντζή-Αζίζι Α., «Ανεξαρτητοποίηση και ατομικοποίηση των εφήβων», *Νέα Παιδεία*, τ. 37, 1986.
- Καννά-Μακρή Α., «Η αντιαυταρχική αγωγή», *Τα εκπαιδευτικά*, τ. 27-28, 1992.
- Κασσωτάκης Μ., *Ο έφηβος και τα προβλήματά του*, Αθήνα, 1979.
- Κασσωτάκης Μ., *Η αξιολόγηση της επιδόσεως των μαθητών*, Γρηγόρης, Αθήνα, 1981.
- Κρασανάκης Γ., *Θέματα ψυχολογίας του εφήβου*, Ηράκλειο, 1992.
- Κρασανάκης Γ., «Διακόσια φοβισμένα παιδιά», *Σχολείο και Ζωή*, τεύχ. 1, 1993.
- Μπαλάσκας Κ., «Η εφηβική παραπτωματικότητα και η εκπαίδευση», *Νεοελληνική Παιδεία*, τ. 4, Χειμώνας 1986.
- Μαρκαντώνη Ι., *Τα παιδιά και οι έφηβοι μεταξύ σχολείου και οικογένειας*, Αθήνα, 1977.
- Νιτσόπουλος Μ., «Αυτοκτονία και έφηβος», *Λόγος και πράξη*, 36, 1988.
- Morisson A., Mc Intyu, *Δάσκαλοι και Διδασκαλία* (μετφρ.: Νταλάκα Θ.), Δίπτυχο, Αθήνα, 1975.
- Ξωχέλλης Π., «Το εκπαιδευτικό έργο ως κοινωνικός ρόλος», *Παιδαγωγική και Εκπαίδευση II*, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1984.
- Παπαγεωργίου-Σεφερτζή, «Αυταρχική εκπαίδευση και σχολικός χώρος», *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 14, 1983.
- Παπαδόπουλος Ν.Γ., «Νοητικές ικανότητες και εκλογή επαγγέλματος», στο Β' τόμο του *Σχολικού και Επαγγελματικού Προσανατολισμού στο Γυμνάσιο*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1980.
- Παπαδόπουλος Ν.Γ., «Η ψυχολογία ως μάθημα στη Μέση Εκπαίδευση», *Νέα Παιδεία*, τεύχ. 25, Αθήνα, 1983.
- Παπαδόπουλος Ν.Γ., *Ψυχολογία*, 3η έκδοση, Σύγχρονα Θέματα, Αθήνα, 1991.
- Παπαδόπουλος Ν.Γ., «Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση και σχολικά προγράμματα - Ψυχολογική και συγκριτική θεώρηση», *Οικονομία και Κοινωνία*, Ιούνιος 1981 (βλ. αναδημοσίευση, στου ίδιου, 1991).
- Παπαδόπουλος Ν.Γ., Αθανασιάδης Η., Γιοκρούση-Κολς Δ., «Το σχολικό κλίμα: Θέσεις και κρίσεις των καθηγητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης», *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, τεύχ. 10, Απρίλιος 1993.
- Πυργιωτάκης Ι., *Κοινωνικοποίηση και εκπαιδευτικές ανισότητες*, Αθήνα, Γρηγόρης, 1986 (2η έκδοση).
- Σακελλαρόπουλος Π., Μποτονάκης Γ., «Συναισθηματικές σχέσεις δασκάλων-εφήβων», *Λόγος και Πράξη*, 6, 1978.
- Stout I., Laughon G. (μετφρ. Παπαϊωάννου), *Σχέσεις γονιών-δασκάλων* (Σει-

ρά: Τι λέει η έρευνα στο δάσκαλο), Λευκωσία, 1967.

Τσιμπούκη Κ., «Τα χαρακτηριστικά του δημοκρατικού και αυταρχικού δασκάλου», *Επιστημονική Επετηρίδα του Δ.Δ.Ε.*, Αθήνα, 1978.

Τερλεξής Π., *Ο αυταρχικός άνθρωπος*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1975 (2η έκδοση).

Φλουρής Γ., «Δάσκαλοι, διδασκαλία και η αποτελεσματικότητά τους», *Νέα Παιδεία*, 1982.

Φλουρής Γ., *Το αυτοσυναίσθημα*, Αθήνα, Γρηγόρης, 1989 (2η έκδοση).

